

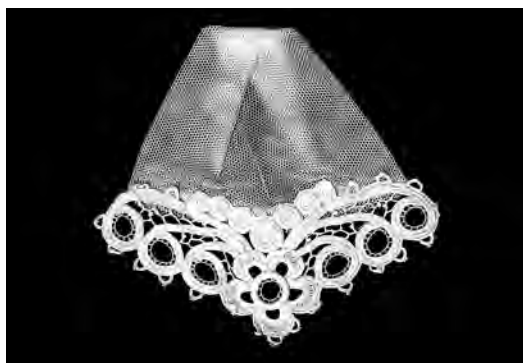
CSODÁS CSETNEKI CSIPKÉINK

ÍRTA: Erdei T. Lilla – Nagy Anita Ágnes

A csipke talán a legnőiesebb textília a világon. Jelen számban egy olyan különleges, négy darabból álló tárgyegyüttesről írunk, ami a sokáig feledésbe merült csetneki csipkék sorába tartozik. A gyűjteménybe 1960-ban került az akkori múzeumvezető, Vámbéri Gusztáv gyűjtőmunkája révén. Noha szoros palotai kötődése nincs, mégis érdemes róla megemlékezni, mert 20. század elejének kiemelkedő háziipari keretek között készült iparművészeti termékéről van itt szó.

A reneszánsz korig visszanyúló csipke hagyományosan vert vagy varrott technikával készült. A finom (len)fonal megmunkálásával magyar vonatkozásban a Felvidéken találkozhatunk először a 16. században.

Két nemes úrhölgy, Szontagh Erzsébet (1856-1917) és Aranka (1858-1950) a 19. század végén Csetneken élt. Akkoriban az asszonyok munka nélkül maradtak, Aranka és Erzsébet felismerte, hogy ezt a problémát orvosolni kell. Párizsból hazatérő unokatestvérük ismertette meg velük az akkor már híressé vált ír csipkét, amelyet a hagyományoktól eltérően horgolással készítettek. A nővérek fejében megszületett az ötlet: megalkotják az ír csipke magyar megfelelőjét és a környék asszonyainak munkát biztosítva háziipari keretek között fogják előállítani, majd értékesíteni. Aranka – a Mintarajziskola, majd a bécsi Képzőművészeti Akadémia egykori hallgatója – terveket kezdett készíteni. Az új csipkék mintakincse a jellegzetes magyar úrihímzés virágmintáin alapult. 1905-re elkészült az első kollekció és még ez év decemberében bemutatták termékeiket az Iparművészeti Múzeumban. Az elkövetkező években nemcsak más magyar városokban, de más országokban is élénk érdeklődést mutattak a csetneki csipke iránt. Hamarosan Budapestre költözve a betanításra is nagy gondot fordítottak, ingyenes tanfolyamokat szerveztek országszerte, ahol eleinte személyesen tanítottak, később a nagy érdeklő-

dés miatt segítőtket fogadtak. 1907-re készítették el oktatókönyvüket és állították fel a bedolgozórendszer és értékesítés szabályait. Csak minőségi darabokat vettek át és a termék leadásakor fizettek. Az üzlet hamarosan felfutott és a fővárosban több helyen is elérhetőek voltak a csipkék, majd 1910-ben megnyitották saját boltjukat a Városház és Párisi utca sarkán. A legváltozatosabb darabokat rendelhették meg a csipke szerelmesei: gallérok, ruhafelsők, bolerók, kesztyűk, terítők, szélcsipkék, betétek, mindenféle kiegészítők. Emellett egyedi megrendeléseket is vállaltak. Termékeiket a „Csetneki Magyar Csipke” védjeggyel látták el.¹

Hamarosan azonban olyan idők jöttek, ami nem kedvezett a gazdaságnak. A Balkáni háború és a I. világháború kitörése derékba törte a csetneki csipke karrierjét. 1914-ben a megrendelések számának visszaesése miatt kénytelenek voltak a boltot bezárni, a bedolgozókat elbocsátani. Ezzel véget ért a csetneki csipke életének első korszaka. Erzsébet 1917-ben elhunyt, de megígértette nővérével, hogy nem hagyja veszni azt, amit létrehozott. A történelmi események lecsendesedése után Aranka 1921-ben kezdett újra munkához és a divat változását követve új terveket készített, új stílusú, lazább szerkezetű csipkék születtek. A ruházatban

1 A nővérek elutasították azt, hogy termékeiket a Szontagh csipke nével illessék. A csetneki nevet ők maguk választották.

egyre kisebb szerep jutott a csipkének, inkább a lakástextileket keresték, gyakoriak lettek az emberi vagy állati alakokat ábrázoló darabok. Aranka 1950-ben hunyt el, vele együtt hosszú időre a csetneki csipke is a feledés homályába merült.

A múzeum kivételesen jó állapotú csetneki csipke öltözetkiegészítői 1905-1917 között, azaz a csetneki csipke első (Erzsébet haláláig) tartó időszakában készülhettek.² Jellemző e két gallérra és két zsebdíszre, hogy – ellentétben az I. világháború utáni darabokkal – teljes egészében horgolással készültek. Fő mintaelemeiket, a csipke síkjából kidomborodó, finoman ívelő virágokat, indákat és karikákat nagyobb szemű horgolt háló kapcsolta össze. A virágmintáknak sajátos népies neveik voltak, pl. zárt és karikarózsa, áttört cseresnye, szárnyas és rácsos gránátalma, csavart bajusz, cakkos tulipán, amelyekből rendkívül változatos kompozíciók születtek. Ez időszakban a csipkék elsősorban öltözetkiegészítőként szerepeltek, pl. nyakkendővégek, gallérok (kis-, nagy-, álló-, -vég), ruhapántok és -betétek, zsebkendővégek, szegélycsipkék, kesztyűk, ruhafelsők, kisebb étkezéshez használt kiegészítők szegélyén is helyet kaptak. Minden egyes darabnál minden mintaelem külön-külön készült el. Az elkészíteni kívánt mintát egy textilre átrajzolták, a kész mintaelemeket rárogzították és horgolt hálóval összekapcsolták. A kész terméket ezután levették a hordozó textilről. Így számtalanszor elkészíthető volt egy-egy csipke, aminek szépsége a készítő kezűgyességétől függött.

A múzeum legszebb, legkidolgozottabb darabja az elől nyitottabb ívű csipkegallér. Mintája kilenc nagy és 3-3 hozzájuk kapcsolódó kisebb rácsos gránátalmából áll. Ezeket a mintaegységet a széleken karikasor zárja le, középen karikákkal díszített háló tölti ki. A nagyobb szemű háló finoman kiemeli a rusztikus, kissé kidomborodó kontúrú virágokat. Bár mintarajza igen korai, 1905-1907 között (!) készült – fotója már megtalálható az 1907-es Magyar Iparművészet folyóiratban – mégis nagyon kiforrott, jellegzetes stílusú csetneki csipkéről van szó.³ E gallérról képeslap is készült a Vízcsőpp Társa-

ság kiadásában a következő aláírással: „*A Vízcsőpp Társaság kiadása 4. sz./ Csetneki magyar csipke. / Tervezték és kidolgozták: a gömöri Szontagh nővérek.*” Ennek a mintának a népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy a gallér két kevésbé jó állapotú analóg darabja a rimaszombati Gömör-kis-honti Múzeumban és magántulajdonban található.

A másik gallér szintén kilenc, ún. zárt rózsza mintából és hozzá kapcsolódó bajszokból, kis virágokból és karikákból áll. A mintaelemeket kétféle háló kapcsolja össze, amik szemsűrűségük miatt kevésbé emelik ki a virágmintát. A kunkorodó végű bajszok és a rózsákat kívülről összekötő ívek laza szerkezete miatt elképzelhető, hogy ez egy 20. század közepi kidolgozású terítő régi kidomborodó virágmintákból és újabb kiegészítő indákból összedolgozva.

Mindkét zsebkendődísz trapéz formájúra hajtogatott pamuttüllhöz varrt csipkéből áll. A tüllrészt a zsebbe rögzítették, így csak a csipke látszott ki. Az egyik darabot három szárnyas gránátalma, a másikat egy ötszirmú virág három-három indasorral és kis csigavonalakkal díszíti.

2 Érintőleges palotai kötődésük mégis van. Aranka és Erzsébet Madarász Adeline unokatestvérei voltak és a családi kapcsolat a Nemzeti Országos Levéltárban őrzött dokumentumok alapján szoros lehetett. A gyűjteményben Adeline két olajfestménye és Aranka két akvarellje is csetneki témájú.

3 Magyar Iparművészet. X. évfolyam 1. sz. (1907), 51. kép